

TÖRÖK ÁBEL

Ancelin de Toucy hőstettei a *Moreai Krónikában*

Az itt közölt fordítás a *Moreai Krónika* 5229–5738. soráig terjedő részlete, amely az *Achaia Fejedelemség* és a *Bizánci Birodalom* között végbement makry-plagi ütközetet és az ezt követő eseményeket írja le. Az epizód főhőse Ancelin de Toucy, akinek – a szöveg szerint – tehetsége és vitézsége révén lehetősége nyílik értékes foglyokat ejteni a csatában, és kiváltani a testvérét az ellenség fogságából. A részlet végigköveti a törökök és a moreai frankok szövetségének közös harcait a bizánci erők ellen.

Kulcsszavak: *Moreai Krónika*, Ancelin de Toucy, Makry-Plagi, hősköltemény, törökök, műfordítás, *Achaia Fejedelemség*

A *Moreai Krónika* (Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως) egy 13–14. században íródott, csaknem tízezer soros verses mű, amely a negyedik keresztes hadjárat után a Peloponnésoson (középkori nevén: Moreában) létrejött frank állam, az *Achaia Fejedelemség* történetét örökíti meg. A mű négy nyelven maradt ránk (bizánci görög, ófrancia, olasz és aragón), a különböző változatok közül egyedül a görög íródott versben. Az alább közölt fordítás a *Krónika* 5229–5738. soráig terjedő részlete, amely a makry-plagi ütközetet, az ott részt vevő Ancelin de Toucy lovag vitézségét és a frank-török szövetség történetét örökíti meg.

A *Krónika* szerint az itt leírt csatához vezető események a következőképpen történtek. Miután az 1259-ben lejátszódott pelagóniai ütközetben a Bizánci Birodalom legerősebb utódállama, a Nikaiai Császárság súlyos vereséget mért a vele régóta szembenálló *Achaia Fejedelemség* seregeire, a Fejedelemség hercege, II. Villehardouin Vilmos legtöbb nemesével együtt a nikaiaiak fogságába került. 1261-ben végül sikeresen kiváltotta magát három moreai erősséért cserébe, és békét kötött a császárral, a vazallusává vált, és megkapta a *domestikos*, azaz főmarsall címet. Egy második szerződés mindezt megerősítette, továbbá Mihály és

Vilmos örök barátságot esküdött, és Vilmos lett Mihály fiának keresztapja.¹ A béke azonban nem sokáig tartott: Vilmos herceget visszatérésekor nagy ünnepléssel fogadták Moreában, nagy tömeg sereglett köré, és akkora zsivaj kerekedett, hogy a Mistra várát átvevő bizánciak azt hitték, Vilmos megszegi a békeszerződést, és ellenük vonul a népével.² Tüstént üzenetet küldtek tehát Palaiologos Mihályhoz, hogy értesítsék a történekről. A császár ennek következtében – mivel azt hitte, Vilmos valóban megszegte neki tett ígését – egy minden addiginál nagyobb hadjáratot indított Morea ellen. Geórgios Pachymerés szerint (1, 205–206) a Fejedelemségbe küldte *mezas domestikos*ként Kónstantinos nevű testvérét, akit egy bizonyos Makrynós és Alexios Phylés kísért *parakoimómenos*ként.³ A bizánci erőkhöz anatóliai és török zsoldosok is csatlakoztak (utóbbiak az alábbi részletben is fontos szerepet játszanak), illetve egy idő után melléjük állt Morea görög ajkú népességének jelentős része is.

Kónstantinos a kezdeti sikerek után – a *Krónika* szerint – csúfos kudarcot vallott: a 4679–4884. sorok között olvasható, bizonytalan hitelességű, igen színes leírás alapján a frankok az 1263-ban történt prinicai ütközetben alig háromezren vereséget mértek a csaknem húszezer fős bizánci hadra. Bár azt nem tudhatjuk, hogyan ment végbe az ütközet, az bizonyosnak tűnik, hogy a frank erők valóban győzelmet arattak, és a csata után a bizánciak sikerei rendre elmaradtak.

¹ A szerződések tartalmáról ld. ZAKYTHENOS (1932: 15–25).

² Az egyezményt a valóságban természetesen több érdekellettét gyengítette: Palaiologos Mihálynak célja volt, hogy visszafoglalja a latin kézre került bizánci területeket, Vilmos és a nyugati hatalmak pedig még nem mondtak le Konstantinápoly visszafoglalásáról. Bővebben ld. GEANAKOPOLOS (1959: 156), LONGNON (1969: 247 skk).

³ A *domestikos* (a *Krónikában* δεμείστικός) katonai tisztség volt a bizánci udvarban, a hadsereg főparancsnokát jelöli. Bizonytalan, hogy a 13. században milyen magas rangnak számított: ekkor a *protobestiarios* és a *mezas stratopedarchés* alatt lehetett, a 14. században azonban az egyik legmagasabb tisztség. KAZHDAN (1991a: 1329–1330). A *parakoimómenos* tisztséget eredetileg eunuchok viselték, később azonban ez megváltozott, és nagyjából a főkamaraesi tisztségnek felelt meg. KAZHDAN (1991b: 1584).

A Makrynósként emlegetett személy a *Krónika* szerint Palaiologos Mihály unokatestvére volt (*Codex Havniensis* 57 v. 4556). Bár a Palaiologosok uralkodása alatt a Makrynóscsalád fontos szerepekhez jutott, arra nincs bizonyíték, hogy az itt említett nemes valóban a császár unokatestvére lett volna.

A török zsoldosok szerződése nem sokkal ezután járt le: két vezetőjük, Melik és Salik Kónstantinoshoz járult, hogy elkérje a nekik járó havi zsoldot. Mivel ez nem történt meg, a törökök elhagyták a bizánciakat, és csatlakoztak Vilmos herceg seregéhez. Valószínűnek tűnik, hogy Kónstantinos ezután két társára bízta a had vezetését, és visszatért Konstantinápolyba.⁴ Vilmos elfogadta a törökök szolgálatát, és csapataikat Ancelin de Toucy lovagra bízta – ezen a ponton kezdődik az alább közölt részlet.

Ancelin de Toucy Philippe de Toucy-nak, II. Balduin latin császár (1217–1273) *caesarjának* testvére volt.⁵ Bizánci területen nevelkedett, és folyékonyan beszélt a frankok, a bizánciak és a törökök nyelvét is.⁶ Vilmostal együtt fogságba esett a pelagóniai ütközetben, Palaiologos Mihály azonban korábban szabadon engedte, mert azt remélte, segít majd neki Konstantinápoly visszafoglalásában.⁷ Nagyobbat talán nem is tévedhetett volna, a *Krónika* ugyanis éppen Ancelin bátorságának tulajdonítja a frankok (és törökök) makry-plagi ütközetben szerzett győzelmét.

A magyar fordítás elkészítése során John Schmitt szövegkiadását vettem alapul, és elsősorban a legrégebbi ránk maradt görög nyelvű kézirat, a *Codex Havniensis 57* szövegére támaszkodtam.⁸ A fordítás létrejöttét az MMA Művészeti Ösztöndíj Programja támogatta. A fordításban nyújtott hasznos javaslatokért köszönettel tartozom tanárainknak, Horváth Lászlónak és Kőrizs Imrének.

Források

BUCHON 1875 J. A. BUCHON, *Recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies*, Paris, 1875.

⁴ ZAKYTHENOS (1932: 39).

⁵ *Codex Havniensis 57* (a továbbiakban *H*) 1321–1324. A bizánciak a *caesar* címmel általában a hercegeket jelölték, a latinok azonban a *baillira* is így utaltak – itt is ez történik. LURIER (1964: 105, 93. jz). A *bailli* egy nemes első intézőjét jelöli. A nemes távollétében a *bailli* tartotta a törvényszéki üléseket, és ő ítélkezett a nevében.

⁶ *H* 5231 és 5441 skk.

⁷ GEANAKOPOLOS (1953: 137 skk).

⁸ SCHMITT (1904). A jegyzetek elkészítésekor nagymértékben LURIER (1964) jegyzeteire támaszkodtam.

FAILLER–LAURENT 1984

A. FAILLER (ed.) – V. LAURENT (trad.), *Georges Pachymérès: Relations Historiques*, Paris, 1984.

MIGNE 1865

J. P. MIGNE (ed.), *Patrologiae Graecae Tomus CXLVIII–CXLIX: Nicephori Gregorae Byzantinae Historiae Libri XXXVII*, Paris, 1865.

MOREL-FATIO 1885

A. MOREL-FATIO, *Libro de los fechos et conquistas del Principado de la Morea por comandamiento de Don Fray Johan Ferrandez de Heredia Maestro de Hospital de S. Johan de Jerusalem*, Genova, 1885.

SCHMITT 1904

J. SCHMITT, *The Chronicle of Morea – A History in Political Verse, Relating the Establishment of Feudalism in Greece by the Franks in the Thirteenth Century*, London, 1904.

Felhasznált irodalom

GEANAKOPLOS 1953

D. J. GEANAKOPLOS, *Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration: The Battle of Pelagonia – 1259*, *Dumbarton Oaks Papers*, 7 (1953), 99–141.

GEANAKOPLOS 1959

D. J. GEANAKOPLOS, *Emperor Michael Palaeologus and the West, 1258–1282: A Study in Graeco-Latin Relations*, Cambridge, MA, 1959.

KALONAROS 1931

P. KALONAROS, *Ἐθνογραφικὰ Μάνης*, Athén, 1931.

KAZHDAN 1991a

A. P. KAZHDAN, *Megas domestikos*, in: A. P. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium I–III*, Oxford – New York, 1991.

KAZHDAN 1991b

A. P. KAZHDAN, *Parakoimomenos*, in: A. P. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium I–III*, Oxford – New York, 1991.

KAZHDAN 1991c

A. P. KAZHDAN, *Kaballarios*, in: A. P. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium I–III*, Oxford – New York, 1991.

KAZHDAN 1991d

A. P. KAZHDAN, *Sebastos*, in: A. P. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium I–III*, Oxford – New York, 1991.

KAZHDAN 1991e

A. P. KAZHDAN, *Archon*, in: A. P. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium I–III*, Oxford – New York, 1991.

LONGNON 1969

J. LONGNON, *The Frankish States in Greece, 1204–1311*, in: K. Setton – R. Wolff – H. Hazard (eds.), *A History of the Crusades, Volume II: The Later Crusades, 1189–1311*, Madison – Milwaukee – London, 1969, 234–275.

LURIER 1964

H. E. LURIER, *Crusaders and Conquerors: The Chronicle of Morea*, New York – London, 1964.

ZAKYTHENOS 1932

D. ZAKYTHENOS, *Le Despotat Grec de Morée*, Paris, 1932.

Moreai Krónika (5229–5738. sor)

A herceg nagy bölcsességét nem hiába dicsérték:
 odahívta Ancelin de Toucy nevű vitézét – 5230
 ő volt ama Philippe nevű caesar ifjabb testvére,
 akit akkor épp fogságban tartott a Város népe –,¹
 mert nagy tudású ember volt, kiválóan ismerte
 a római szokásokat, és jól forgott a nyelve²
 frankul és rómaiul is – Melikhez őt küldte el.³ 5235
 Útnak indult hamarosan szolgákkal s nemesekkel,
 háromszázan meneteltek Vlyzéré városába,⁴
 ahol a török vezérek és a sok csapat várta.
 Melik szerfölött megörült, mikor megpillantotta:
 „Uram, veled találkozni régen szerettem volna, 5240
 hisz tapasztalt lovagja vagy a nagy Rómaországnak,
 és törökül is jól beszélsz, ezért szívesen látlak.”
 Ezek után részletekbe menően elbeszélte,
 miért s miként érkezett a frankok területére.
 A nemes hasonlóképpen, kedvesen köszöntötte: 5245
 „Jó, hogy jöttetek, barátom, legyetek üdvözölve,
 örülök, hogy itt láthatlak, s megkerestél bennünket.”
 Miután ott, Vlyzérében nagy ünnepséget ültek,
 Andravidába indultak még aznap késő este.
 A herceg kivonult, hogy a hadat üdvözölhesse, 5250
 és útjára minden egyes lovagja vele tartott.
 Miután pedig elérték az Éleiakos-partot,⁵

¹ A Város természetesen Konstantinápoly.

² A *Krónika* a bizánciakat rómaiakként emlegeti, a bizánci területeket pedig Rómaországként (Ρωμανία).

³ Vilmos minden bizonnyal inkább azért választotta ki éppen Ancelint erre a feladatra, mert törökül is beszélt (ld. az 5242. sort).

⁴ Vilmos Andravidából, a herceg székhelyéről küldte el Ancelint Vlyzérébe, amely Andravidától kevesebb mint egy napi járóföldre feküdt délkeletre. A *Krónika* francia változata szerint (*Livre de la Conquête de la Princée de la Morée*) a herceg kedvenc üdülőhelye volt (§ 836, 837, 957).

találkoztak, s a törökök a lovakról leszállva
 meghajoltak Vilmos előtt – ez a népük szokása.
 Csak Melik és Salik maradt nyeregben, a vezérek: 5255
 engedelmeskedtek a jó Ancelin kérésének,
 és a többiekkel szemben nem ugrottak a földre.
 Őket illő módon maga a herceg köszöntötte:
 kezet ráztak egymással, majd nekivágtak az útnak.
 A török urak nem vártak: már miközben vonultak, 5260
 jóval táborverés előtt bőszen mesélni kezdtek,
 és hosszan elpanaszolták sorsukat a hercegnek.
 Elmondták, hogy miért jöttek át a területére,
 és hogy a nagy domestikos, a seregek vezére⁶
 hogyan tagadta meg tőlük az összes fizetséget, 5265
 holott a társaságuk a harcban semmit sem vétett,
 s a császár becsületén sem esett csorba miattuk.
 „Ezért aztán eldöntöttük, hogy a tábort elhagyjuk:
 fényes nappal indultunk el, nyílt terepeken jártunk,
 s eljöttünk, hogy felajánljuk neked támogatásunk, 5270
 és hogy melletted szolgáljuk méltón az igazságot.⁷
 Ha pedig úgy háborúzunk, ahogy azt te elváród,
 a végén mást nem kívánunk, csak annyit kérünk tőled,
 hogy szabadon távozhassunk, engedd el haderőnket.
 Őszintén szólva nem azért jöttünk erre a földre, 5275
 hogy sokáig itt maradjunk, hosszasan elidőzve.⁸
 Uram, hogyha lehet, még ma gyűljön össze a néped,
 és már holnap menjünk neki a császár seregének
 és a császár testvérének, a megbízhatatlannak –
 igazságnak híre-hamva sincs a lelkében annak! 5280

⁵ A Péneios folyó másik neve Éleiakos, mert Élisen keresztül folyik. A frankok és a törökök talán Palaiopolisnál találkoztak.

⁶ Kónstantinos, Palaiologos Mihály testvére.

⁷ A következő szakasz (5272–5280) *H* kéziratban rendkívül nehezen olvasható, ezért ezekben a sorokban a magyar fordítás a *Codex Parisinus graecus 2898 (P kódex)* szövegére támaszkodik.

⁸ Vö. az 5738. sorhoz írt jegyzet.

Szép szavakkal kecsegtetett, s bérünket megtagadta.

Ezért tehát tudd meg, urunk, csapatunk azt akarja,
 hogy velünk tarts állásukig, majd húzódj biztonságba,
 amíg mi rátámadunk az ellenség táborára.”

Mikor mindezt meghallotta, nagyon örült a herceg, 5285
 a zászlósok és lovagok is mind vidámak lettek.

Magához hívta Ancelint, első tanácsadóját,
 s kérte, tegyen úgy, ahogy a törökök javasolták:
 gyűjtse össze a sereget, és rohanjanak másnap
 minden habozás nélkül a rómaiak hadának 5290

Lakedaimónia földjén, ahol épp táboroznak.⁹
 Így is történt: mivel ez volt az óhaja Vilmosnak,
 másnap hajnalban elhagyták Andravida vidékét.

A törökök ezek után őszintén elmesélték,
 hogy kiderítették ősi jóstudományuk révén, 5295
 a rómaiakkal vívott összecsapásuk végén
 legyőzik a domestikost, nagy diadalt aratnak.¹⁰

Amikor már Andravida határában haladtak,
 a török had levált róluk – mentek az elővédbe.
 Segített nekik az úton a föld őslakos népe:¹¹ 5300

a következő négy napban hosszú utat bejárva
 eljutottak Árkádia mellé, Kopronicába.

A törökök odaérvén azonnal táborot vertek
 a Muntra nevű városban, egy pompás forrás mellett.¹²

A helyüket elfoglalva még egyszer varázsoltak, 5305
 és amit megtudtak, azt mind elmondták a frankoknak:
 tudniillik, hogy szombaton fognak csatázni, másnap,
 a közeli dombok között, melyeket szemben látnak.

⁹ Lakedaimóniának ebben az időben az ókori Spárta térségét nevezték.

¹⁰ Az aragón *Krónika* szerint (*Libro de los fechos et conquistas del principado de la Morea*) este, táborverés után Melik két nyílvevő segítségével varázslatot hajtott végre, amiből megtudta, hogy győzedelmeskedni fognak a közelgő csatában (§365).

¹¹ Azok, akik már a Bizánci Birodalom idején is a területen laktak.

¹² Kopronica a Phigalia romjaitól nem messze fekvő Kopanica régi neve. Muntra (vagy Mundra) délnyugatra fekszik tőle.

Eztán az utat mutató frank lovagokért küldtek,
és azt kérték tőlük: „Urak, vezessetek bennünket 5310
a herceghez most azonnal, mert beszélünk vele,
muszáj elmondanunk, milyen nagy lesz a becsülete!”
A frankok ezeket hallva tüstént nyeregbe szálltak,
megmutatták az utat a két török kapitánynak,
Meliknek és Saliknak, és még tizenöt harcosnak, 5315
és gyorsan Kopronicába, Vilmoshoz lovagoltak.
A herceg felállt előttük, amikor odaértek:
„Üdvözöllek, jó törökök, gyertek beljebb, testvérek!”
Azok pedig meghajolva a következőt mondták:
„Tudd meg, basileus uram,¹³ hallgasd meg derék szolgád:¹⁴ 5320
holnap fogunk összecsapni, szombaton, kora reggel.
Azért jöttünk, hogy ezt veled megosszuk tisztelettel.”
Ezek után búcsút mondtak, és visszalovagoltak.

A herceg mindezt meghallva szólt a frank lovagoknak,
s megkérdezte, mit gondolnak, hogyan cselekednének. 5325
Erre Ancelin úr felelt Morea hercegének,
ily módon kezdve beszédét: „Uram, tudnod kell róla,
egy megbízható emberem, felderítőm elmondta,
hogy a nagy domestikos, a basileus testvére
a teljes haderejével Veligostéba érve –¹⁵ 5330
mivel mi is arra tartunk, épp abba a városba –
rátette a kezét minden szorosra s átjáróra
a Makry-Plaginak hívott hatalmas hegyerincen.¹⁶
Ezért úgy kell a sereget elrendeznünk szerintem,
hogy az eddig elől lévő török menjen középen, 5335
nehogy a csata elején elfusson félelmében,

¹³ *H* kéziratban βασιλέα szerepel, míg *P* kézirat ezt már hercegre (πρίγκιπα) módosítja.

¹⁴ *H* kéziratból az 5321–5354. sorok hiányoznak, így ebben a szakaszban a magyar fordítás *P* szövegére támaszkodik.

¹⁵ Veligosté Leondaritól nyugatra feküdt, Samara városa közelében.

¹⁶ Kónstantinos még a makry-plagi ütközet előtt visszatért Konstantinápolyba, így a róla írt sorok minden bizonnyal Philésre, Makrynosra vagy Alexios Kaballariosra (vagy Kaballaritzésre) vonatkoznak.

mi pedig tervhiúsultan elbukjuk a küzdelmet.
 Ezért, kérlek, fontold meg a javaslatomat, herceg:
 hadd vezessem a seregben én az első egységet,
 majd jöjjenek a törökök, s a végén ti lennétek. 5340

Engedd, hogy én lovagoljak összes osztagod élén;
 Krisztus kegyelmére mondom, hidd el nekem, nem kérném,
 ha tettem nem válna az Úr s a te becsületedre!”

A herceg ezeket hallva egyetértően felelte:

„Helyesen beszélsz, Ancelin, legyen úgy, ahogy mondtad:
 menjen a török középen, álljon fel minden osztag!” 5345

Ezek után Ancelin úr a törökökhöz lépett,
 és intézett hozzájuk egy lehengerlő beszédet.
 Azt mondta nekik: „Barátok, testvéreim, a herceg,
 mivel nem ismeritek e földet, meghagyta nektek, 5350
 hogy miközben a legelső csapatot én vezénylem,
 és ő maga zárja a sort, ti legyetek a középen:

így segíteni tudjátok majd mindkettőnk egységét.”

A törökök az indítványt elismerésnek vélték.

Ezután nyeregbe szálltak, s nekivágtak az útnak; 5355

Ancelin úr csapatai is rögvest elvonultak,
 s Kalamiból eljutottak Makry-Plagi földjére.¹⁷

Itt röviden megállt az úr, és hadától azt kérte:

„Tudjátok meg, kapitányok, barátok és testvérek,
 hogy a császár öccsének és az egész seregének 5360
 erre van a búvóhelye, hegyeken, szurdokokban.

E zugokban várakoznak – közelebb jutunk nyomban.

Ezért tehát arra kérlek, figyeljetek mindnyájan,
 s ha váratlanul ránk törnek, viselkedjetek bátran,
 megfontolt emberhez méltón, derék vitéz módjára, 5365

ahogy az hozzátok illik, helyeteken megállva;

ilyen tettért cserébe az egész had magasztalna!

Mert ha megfutamítanak – az Úristen ne adja! –,

¹⁷ A középkorban a Messénéi-síkság északi részét nevezték Kalaminak. Ezen a területen feküdtek Lakkos falvai. A *Krónika* itt egyértelműen nem a Kalamata közelében fekvő Kalami nevű településre utal.

elveszítjük a háborút s az egész hercegséget.”

Az alá rendelt csapatok engedtek a beszédnek, 5370
s megígérték, hogy meghalnak mind a becsületéért.
Megfújták trombitáikat, s Makry-Plagi hegységét
megmászva hamar elértek Phonemené tájára.¹⁸
És miközben kapaszkodtak, s mindnek hajlott a háta,
titkos leshelyeikről a rómaiak kitörtek,¹⁹ 5375
és óriási zsvivajjal és hévvel támadták őket.
Mivel pedig többen voltak, azt a szakaszt szétszórták,
és egy jó nyíllövésnyire a hegyen lejjebb nyomták;
az ellenség öldökölve rohant rá a frankokra.²⁰
Ekkor az osztag Ancelin lovag hangját hallotta: 5380
„Ne hagyjuk magunkat, fiúk! Kergessük vissza őket!”
Erre már nekirontottak a római erőknek,
lándzsákkal és pallosokkal lendültek támadásba;
Phonemenéig üldözték fel őket a hegyhátra.
És mivel a rómaiak hatalmas zsvivajt csaptak, 5385
gyorsan fülébe jutott a zaj a többi csapatnak,
akik a segítségükre siettek a frank ellen.
A frank osztag pedig ilyen nagy sokasággal szemben
még egyszer megfutamodott: ez a római ostrom
újra mindegyiket lejjebb kényszerítette, mondom – 5390
úgy összetörték őket, mint a varjakat a sólymok.²¹
Ekkor ismét Ancelin úr bőszi kiáltása szólott,
azt mondta a lovagoknak: „Mi ez, kérem, bajtársak?
Gyalázat, hogy az ellenség minket így megtréfálhat!
Olyanok vagyunk, mint néhány barrest játszó apró gyermek –²² 5395

¹⁸ Makry-Plagi a legfontosabb átkelőhely a Peloponnésos belső régiói és Messénia területe között. Keskeny szurdok Megalopolistól és Gradiki várától nem messze.

¹⁹ Jellegzetes bizánci taktika a leshelyről indított támadás: a *Krónika* több helyen hangsúlyozza, hogy a bizánciak a frankokkal szemben elsősorban cselekre és ravaszkodásra támaszkodnak a harcokban (4905 skk, 4931 skk, 6963 stb.).

²⁰ Ez a sor *H*-ban nem szerepel, így *P*-ből vettem át.

²¹ Az 5390–5391. sorok *H* kódexben nem szerepelnek, *P*-ből valók.

²² A *jeu de barres* (a *Krónikában* ἀμπάρες vagy ἀμπάρα) régi francia játék, amely a 13. században már biztosan létezett. Szabályai területenként változóak. Általában két csa-

ily megszégyenülésnél jobb az is, ha agyonvernek!
 Gyertek utánam, rohanjunk együtt az ellenségre!”
 Szégyennel töltötte el a frankokat a beszéde,
 s mindannyian felbuzdulva az ellenre rontottak:
 kardjával nagy öldöklésbe kezdett az egész osztag. 5400
 Igencsak megrettentek a rómaiak ezt látva,
 s tüstént futásnak eredtek, szaladtak a hegyhátra.

A török csapatok pedig a második szakaszban
 a nagy római lármából meghallották, hogy baj van,
 és azonnal megindultak, és hamar odaértek; 5405
 mikor tanúi lettek az ellenség helyzetének,
 vidáman rájuk támadva bösz mérszárlást rendeztek.
 Mikor ez tudtára jutott a római seregnek –
 azoknak, akik ekkor még leshelyeiken vártak –,
 mind menekülésbe fogtak, szaladtak a világnak. 5410

Ekkor a jó Ancelin úr a csapatát szólítva –
 mivel volt neki egy bátyja: a nép caesarnak hívta,
 és hosszan tartó fogságban sínylődött a Városban –
 azt kérdezte: „Mit vétkeztem? Ily szörnyű bűnös voltam?”²³
 A kapitányok s vezérek közül, hej, azt reméltem, 5415
 egy-kettő majd foglyul esik, hogy kiváltsam testvérem,
caesarját Rómaországnak, kit ott tartanak fogva
 a régi palota mélyén, bizony, ez lett a sorsa...”²⁴

Amikor egyik apródja hallotta a beszédet –
 Perrin Coumain-nek nevezték – a lovag elé lépett: 5420
 „Mit kapok tőled, nagyuram, ha megmutatom őket?”
 Ancelin úr azt felelte: „Amit kérsz, és még többet,
 de a becsületemet s az életemet megtartom.”

pat játszik egy téglalap alakú területen, céljuk az, hogy minél több foglyot ejtsenek a másik csapatból.

²³ Az 5412–5414. sorok *H* kódexben nem szerepelnek, *P*-ből valók.

²⁴ Philippe de Toucy (magyarosan Toucy Fülöp) 1241 után többször is a Latin Császárság *baillija* volt. A *Krónikán* kívül más forrás nem számol be konstantinápolyi fogságáról, de ha valóban fogva tartották, a bizánciak minden bizonnyal vele váltották ki Makrynost. 1271-ben Philippe I. Anjou Károly tengernagya lett, és ezt a posztot megtartotta egészen 1277-ben bekövetkezett haláláig. ZAKYTHENOS (1932: 42).

Miután ezt Ancelin úr kihirdette fennhangon,
s személyesen megígérte, ezt mondta az apródja: 5425
„Jöjj, s megmutatom, a sereg őket hova hajszolta!”
Elvezette a hegytetőn egy sekély mélyedésbe,
amely két hegycsúcs között nyílt, a lenti völgyre nézve,
ma épp azon a helyen áll Gardiki remek vára.
„Uram, elmenekültek az alattunk fekvő tájra: 5430
ott van Kaballaritzés is a domestikos mellett,²⁵
Makrynós hadai a völgy másik felére mentek.²⁶
Nyolc török úr áll előttük, s bőszen feltartja őket,
mindent fejére hordanak a három vezetőnek –
megtagadták tőlük a bért, ellenségekké váltak.” 5435
Amikor Ancelin látta a hegyről, hogy ott várnak
valóban a hadvezérek – hisz mindet felismerte,
mert fegyverük jellemző volt a római tisztekre –,
zengő hangon felkiáltott, s a töröknek azt mondta:
„Cimboráim, testvéreim, tervetek itt mi volna? 5440
Remélem, árulás meg sem fordul a fejetekben!
Fogjátok el mindegyiket, s hozzátok ide menten!”
Azok ezt mondták, amikor a páncélzatát látták:
„Ancelin úr szólít minket, tegyétek a parancsát!”
Elvették fegyvereiket, és odavitték őket; 5445
így az úr elé kerültek azok, kiket legyőztek.
Kezét magasba emelve az Istent magasztalta,
mert azt mondták – és elhitte –, hogy így már lesz alkalma
kiváltani a testvérét e foglyokért cserébe.
Parancsot adott, hadd szóljon a trombiták zenéje; 5450
a rabokat elvezetve azon nyomban elmentek

²⁵ Alexios Kaballarios vagy Kaballaritzés bizánci nemes, hadvezér. KAZHDAN (1991c: 1087).

²⁶ Érdemes megjegyezni, hogy Philés nevét nem említik. Ez utalhat arra is, hogy mielőtt Kónstantinos elindult Konstantinápolyba, Philést nevezte ki *domestikos*nak és a seregek főkapitányának. Az 5430–5482. sorok *P* kéziratból hiányoznak – nem meglepő módon, hiszen ez a szövegváltozat általában jóval előzékenyebben ír a bizánciakról, mint *H* szövege.

Veligostéba, a sok túszt átadni a hercegnek.

A herceg nagy jutalommal ajándékozta őt meg.

Miután a frank seregek tehát mind összegyűltek
Veligosté városában, fogolyszemlét tartottak, 5455

hogy megtudják, kiket ejtett túszul a török osztag.

Miután szemlézték őket, kiderült az igazság:
hogy történetesen élve a hatalmukban tartják
magát a nagy domestikost és Makrynოს lovagot,²⁷
sőt ama Kaballaritzés szintén rabláncot kapott. 5460

Emellett sok sebastost és archónt foglyul ejtettek:²⁸
háromszázötvennégy harcost adtak át a hercegnek,
és ezek mind nagy titulust viselő urak voltak.
Még nagyobb sokasága gyűlt a kisebb archónoknak:
ötször ezret és harmincat, és még többet elkaptak.²⁹ 5465

A herceg mindezek után elrendelte a hadnak,
hogy Veligostéban verjen tábort és pihenjen meg.
Miután hagyott egynapi pihenőt a seregnek,
másnap színe elé vonult Skorta összes vezére,
akik lázadtak ellene, a rómaid segítve: 5470
irgalomért esedeztek és bocsánatát kérték.³⁰

²⁷ Miként fentebb említettem, a nagy *domestikos* az ütközet idején már nem tartózkodott Moreában, így természetesen nem is esett foglyul.

²⁸ Előbbi a 13–14. században a kisebb nemzetiségi hadegységek parancsnokait jelölte, utóbbi egyszerűen olyan személyt, akinek bármiféle hatalma volt. KAZHDAN (1991d: 1862), KAZHDAN (1991e: 160).

²⁹ A foglyok között volt Philés, aki Chlumuci várában, rabságban halt meg. Alexios Kaballarios (vagy Kaballaritzés) bizonyosan visszanyerte szabadságát, mert később is vezetett bizánci seregeket (Pachymeres 1, 324), Makrynost pedig talán Philippe de Toucy-ra cserélték el a bizánciak. Miután visszatért Konstantinápolyba, árulással vádolták és megvakították. Az aragón nyelvű *Krónika* még arról is mesél, hogy Kónstantinos, a nagy *domestikos* lefizette foglyul ejtőit (§372). A foglyok számát a *Krónika* alighanem eltúlozza, de a bizánciak alighanem valóban jelentős veszteségeket szenvedtek.

³⁰ Skorta Árkádia hegyvidékes nyugati felét jelöli. Népe a *Krónika* szerint híresen vad volt, és nehezen tűrte a frank igát – éppen ezért uralkodott fölöttük a tekintélyes Geoffroy de Bruyères, Karytaina kapitánya, aki képes volt megzabolázni őket. Annak, hogy a skortaiak az első adandó alkalommal a bizánci erők mellé álltak, többek között az is lehetett az oka, hogy Geoffroy ebben az időben nem tartózkodott Moreában. Vö. 5695. sor.

Könyörgésük meghatotta a herceg sok vitézét,
és biztatták urukat, hogy nézze el, amit tettek.
És mivel igen megfontolt és kedves volt a herceg,
szívélyes és nyájas lelkű, megőrizte nyugalmát, 5475
s gyorsan megbocsátva nekik, kérte, esküvel vallják,
hogy a rossz útról letérve tisztességgel szolgálnak.
Ezek után Vilmos herceg parancsba adta másnap,
hogy vigyék színe elé a római vezetőket,
hadd lássa saját szemével, hadd vizsgálja meg őket: 5480
a sereg parancsnokait és a császár fivérét.
Ezért hát a domestikost a terembe kísérték,
hiszen a herceg vágyott rá, hogy személyesen lássa,
elvégre a rómaiak császára volt a bátyja.
Mikor végre megérkezett, felállva s elé lépve 5485
kézen fogta, s leültette maga mellé egy székre.
Miután a kapitányok is mind helyet foglaltak,
Vilmos herceg nagy beszédet mondott a haduraknak:
elmondta, hogy a császárral megfogadták egymásnak,
hogy a békét megőrizve szembe többé nem állnak, 5490
s mindezt keresztkomasággal is megerősítették.³¹
A császárnak ugyanakkor nem volt jó a békeség,
mert háborúságba kezdett, és seregekkel támadt.
Fosztogatással és harccal pusztította a tájat,
amivel basileusként komoly bűnt követett el. 5495
De az Úr, a Bosszúálló látta, hogy ez az ember
a szertelen öldökléssel milyen nagy hibát vétett,
és igencsak megdühödött. „Nos hát, fontold meg, kérlek,
hogy a basileus bűne végül mégiscsak téged terhel.
Eljöttél hozzánk, testvérem, ilyen népes sereggel, 5500
a lovagok s gyalogosok tizennyolcezen voltak
a prinicai csatában! Gőgösen, mit ne mondjak,
és roppant fennhéjázóan érkeztél a vidékre,
hogy azután szép Morea háromszáz frank vitéze

³¹ Vilmos itt a közte és Palaiologos Mihály között létrejött békeszerződésekre utal, amelyekről a bevezetőben írtam.

- learassa a győzelmet, s eltiporjon egészen. 5505
 Aztán ez Makry-Plaginál is megtörtént, testvérem:
 látod, hogy a csapataid milyen sorsot szenvedtek.
 Ámde távol álljon tőlem, hogy üresen hengegjek!
 Inkább köszönöm az Úrnak, ki Mindenek Bírója,
 hogy bosszút állt a frankokért, miként mindenki látja.” 5510
 Miután az itt idézett beszédet befejezte,
 választ várva elhallgatott Morea fejedelme.³²
 A nagy domestikos pedig torkát megköszörülve
 a jó Vilmos herceggel a következőt közölte:
 „Morea dicső hercege, nagyra becsült testvérem, 5515
 nem könnyű minderről ebben a helyzetben beszélnem,
 hiszen hadifoglyod vagyok, lógnak rólam a láncok.
 Mégis, még ha cserébe a fejemet is levágod,
 bizony, válaszolok neked, felelek a szavadra,
 mert a vádaskodásaid nem hozhatnak zavarba. 5520
 Nem illik dicsekednie előkelő embernek,
 ha a szerencse kegyéből nagy győzelmeket szerzett,
 és megadatott neki, hogy a keze közé kapja
 azt a vezért, aki ellen régóta folyt a harca.
 Mindenkit ugyanúgy kezel a forgandó szerencse. 5525
 Amit pedig uram miatt hánytál előbb szememre,
 s amit a császáról mondtál, az óriási hazugság!
 Az igazság ezzel szemben, ahogy azt itt mind tudják,
 az, hogy Morea vidéke nem a te uradalmad,
 hiszen nem te örökölted – átvetted a hatalmat, 5530
 de attól ez még a császár területének része.
 Atyáid zsarnoki hévvel az országába érve
 elfoglalták a földeket, te most csak ezért véded.
 Jól tudod, hogy a vérszomjad és alávaló vétked
 juttatott egykor a császár, szent nagyuram kezére.”³³ 5535

³² H 5511. sora a következőképpen szól: „Ezzel pedig a herceg a beszédet befejezte.” Az 5512. sor hiányzik, így ezt a két sort P-ből fordítottam.

³³ Utalás az 1259-ben történt pelagóniai ütközetre, amely során a nikaiaiak foglyul ejtették Vilmost. Egyéb források szerint (Pachymeres 1, 86; Gregoras 1, 75) a herceg a vere-

Akkoriban könnyedén lett volna lehetősége
 akármit megtenni veled – rajta múltott a sorsod.
 De a büntetésről kegyes keresztényként lemondott,
 szabadon engedett s visszaadta a birodalmad,
 egyezséget kötöttetek és esküvel fogadtad, 5540
 hogy fegyverrel sosem támadsz sem rá, sem seregére.
 Keresztkomaságotok lett a szövetség pecsétje.³⁴
 S miután megegyeztetek, és szabadon eresztett,
 rögtön ott folytattad, ahol korábban befejezted.
 Gyorsan sereget gyűjtöttél, s páncélzatba öltözve 5545
 elvonultál nagy díszesen a lakedaimón földre.³⁵
 Üres hetvenkedés volt ez, erőd fitogtatása!
 Megcsaltad a basileust, és esküdet áthágva
 annak, amit megígértél, az ellentétét tetted:
 felfegyverkeztél ellene, s folytattad a küzdelmet. 5550
 Eszerint te szegtél esküt, téged terhel a véték!
 Ha a pelagóniai viadalt felidézed,
 tudod, hogy jogtalanul vagy pökhendi velem szemben.
 Hiszen a viszontagságok a harcban s az életben
 nem váratlanok, s nem adnak okot fennhéjázásra. 5555
 Hogyha elkeseredésem és a dolgok állása
 arra készítetett az imént, hogy túl durván beszéljek,
 tőled és vezéreidtől is bocsánatot kérek.”
 Ezekre a következőt felelte a jó herceg:
 „Testvérem, nagy domestikos, látom, borongós kedved 5560
 sok szót a szádba helyezett – de ne aggódj, megértem,
 hisz egy fogollyal szemben ezt diktálja nemességem.
 Ám hogyha most máshol lennénk, s szabadként mondtad volna,

séget felismerve megpróbált elrejtőzni egy nagy szénakazalban vagy egy sűrű bozótban. Balszerencséjére azonban a bizánci csapatok észrevették, és azonnal felismerték nagy metszőfogairól.

³⁴ A keresztelőre Vilmos szabadulása után, 1262-ben került sor.

³⁵ Miként a bevezetőben említettem, a *Krónika* szerint a moreai nép nagy ünnepséget és felvonulásokat rendezett Vilmos herceg visszatérésekor. Mistra bizánci védői ezt félreértve azt hitték, Vilmos megszegte a békeszerződést (*H* 4527 skk.).

hogy megszegtem az eskümet, elfeledkeztem róla –
 ej, ha a császár mondaná, bizony, vele is vívnék! 5565
 De mivel fogságomban vagy, jobb válasz a szelídség.
 Mindenki pontosan tudja, hogy semmit sem vétkeztem.
 A császár álnok hazugság miatt vádol épp engem:
 Monemvasia lakói, az a kétszínű népség
 hamis hírekkel traktálta, s mert segítségét kérték,³⁶ 5570
 rögtön háborút indított, ezzel nagyot hibázva.
 Bocsásson meg neki Isten, a mindenség királya,
 mert most már magam is tudom, hogy rútul felültették,
 és tévedésből indult el ellenünk minden egység.
 Hiába kelt a háború, megszenvedtük mindketten.” 5575
 Eztán mindkét fél hallgatott, ültek csak síri csendben,
 és a monemvasiai lakókra nehezteltek.
 Miután mindez megtörtént, aznap este a herceg
 kigondolta, mely börtönbe helyezze a sok foglyot:
 kinek-kinek a rangjához illő cellákat osztott. 5580
 A nagy domestikos urat Chlumuciba vitette,³⁷
 és Kaballaritzésnek is az a vár lett a veszte.
 A többit oda küldte el, ahol akadt hely éppen.
 Miután ezt elvégezte, ahogy azt elmeséltem,
 hamar magához hívatta összes hadvezetőjét 5585
 és színe elé rendelte a sereg minden bölcsét.
 Mikor ezek összegyűltek, a tanácsukat kérte,
 merre vonuljanak onnan tovább, melyik vidékre.
 Néhányan azt válaszolták, menjen haza mindenki,
 hisz a fáradalmak után jólesne már pihenni; 5590
 mások, a megfontoltabbak, s akiket sérülés ért,

³⁶ Vilmos vélt árulását látva a mistraiaiak először Monemvasiába üzentek, és a monemvasiaiak értesítették a császárt. (*H* 4534 skk.) Monemvasia Morea egyik legfontosabb városa volt a középkorban. Magas sziklára épült várát bevehetetlennek tartották, és kiváló kikötővel rendelkezett, ennél fogva a bizánci kereskedelem egyik központjává vált. Az itteni nép állt ellen a leghevesebben a frank hódítóknak (*H* 2930 skk.).

³⁷ Chlumuci (vagy Clermont) Klarencától délre épült a tengerparton, eredetileg alighanem az Épeirosi Despotátus fenyegetése miatt. A Fejedelemség egyik legnagyobb erődje volt, a herceg székhelye.

- azt felelték, célozzák meg Lakedaimón környékét,
mert az alkalmas hely arra, hogy a had megpihenjen –
van is elég ellátmányuk, hogy a későbbiekben
Mistra elé felvonulva meghódítsák a várat.³⁸ 5595
- És ha megvétele módját valahogy megtalálják,
sikerülhet elfoglalni azt az egész vidéket.
- A herceg habozás nélkül szólt Ancelin vitéznek,
aki főkapitányként a sokaságot vezette,
és Jean de Catavas urat is őmellé rendelve,³⁹ 5600
- Morea derék marsallját, meghagyta, hogy készítsék
a megbeszélrt hadjáratra összes emberét s tisztjét.
Ezek után buzgó hévvel megindult a sok ezred,
és másnap kora délelőtt a birtokra érkeztek.
- És miután odaértek, tudomásukra jutott, 5605
- hogy a helyi rómaiak mindegyike elfutott
egész családjával együtt Mistra nagy erődjébe.⁴⁰
- Miután a herceg elért a kiürült környékre,
és látta, hogy elvonultak a védelmi egységek,
igencsak elszomorodott, nem tett jót a kedvének. 5610
- Intézkedésekbe fogott, s házaikat átadta
saját hű embereinek, hogy azokat más lakja:
helybéli emberek voltak ezek is, igaz frankok,
a rómaiaknál tőlük jóval kevésbé tartott.
- Eztán meghagyta a hadnak, hogy sorjában fosszák ki 5615
- az összes falvat, amelyik megpróbált ellenállni.

³⁸ Az 5595–5636. sorok *H* kéziratból hiányoznak, így a magyar fordítás itt ismét a *P* által közölt szövegre támaszkodik. Mistra ekkor még a bizánciak kezén volt.

³⁹ A francia nyelvű *Krónika* azt írja, Mistra ostromával Jean de Saint-Omert bízta meg, a későbbi marsallt (§386). Ez biztosan tévedés, hiszen Jean de Saint-Omer csak Marguerite de Nullyvel (vagy Passavával) kötött házassága után kapta meg a marsalli címet.

Jean de Catavas Geoffroy de Bruyères egyik lovagja, a prinicai ütközet hőse. A *Krónika* szerint reumája miatt nehézkesen mozgott, és kardforgatásra sem volt képes, de a tenyerébe kötözött lobogóval megrohmozta a nagy *domestikos* sátrát, és győzelmet aratott a hatalmas bizánci túlerőn (*H* 4679–4887).

⁴⁰ A „helyi rómaiak” kifejezés a környék görög ajkú lakosságára utal, akiknek ősei már a frank hódítás előtt is a vidéket lakták.

Végül Lakedaimóniát bőségesen ellátva
rábízta a feladatot egynémely csapatára,
hogy építkezzenek, ha kell, és jól erősítsék meg.

Vatikára és Helosra is kemény csapást mértek,⁴¹ 5620

Monemvasia földjéig feldúlták a vidéket.

Ezután Dragaligosba s Cakóniába léptek,⁴²

és mindkettőt felprédálták, bőszt pusztítást rendeztek.

A városban nagy jóléte volt a frank embereknek,

akiket odahelyezett-költöztetett a herceg. 5625

Ezért Vilmos eldöntötte, hogy idén ott telelnek.

Az embert azonban gyakran kicselezi a végzet:

reménykedik valamiben, majd más dolgok történnek.

Számolni kell tehát mindig némi veszedelemmel!

Tudniillik, ezek után alig egy hónap telt el, 5630

és a jó Vilmos herceg azt az üzenetet kapta,

hogy Skorta a rómaiak oldalán fellázadva⁴³

Araklovon erősségét elszántan ostromolja,

s Karytainába is betört a felkelők csoportja,

hogy a tartományt a császár érdekében megszállja. 5635

Mikor a jó Vilmos herceg ezt a zűrzavart látta,

Lakedaimónia népét mindennel felszerelve –

ellátmányt és csapatokat hagyott a védelemre –

elvonult a seregével Veligosté földjére.

Ezután minden hadurát a sátorába kérte, 5640

ahol azon tanakodtak, mely úton lépjenek be

a nehezen bejárható skortai vidékekre,

ahol rengeteg a szurdok, és magasak a bércek.

⁴¹ Vatika a Malea-fokban végződő hegyfok. Helos (vagy Heleos) egy lakóniai terület a lakóniai-öböl és az Eurótas folyó között.

⁴² Dragaligos (Dragalevos, Gardalevos, Dragalivos, Dragalevu) lakóniai terület, Vatikától, Monemvasiától és Helostól északra fekszik. Az itt leírt események idején Cakónia a Parnón-hegységtől Vatikáig terjedt, Gerakit és Monemvasiát is magába foglalta. Gyakran a középkori Lakóniát nevezték így. A cakónok harcias nép voltak, eredetük vitatott – máig fennmaradtak, és teljesen egyedi görög dialektusban beszélnek.

⁴³ Skorta lázadó természetű népe a két legerősebb frank báróság, Akova és Karytaina ellenőrzése alatt állt.

Ekkor a herceg Ancelin de Toucy elé lépett,
és a következőt mondta okosan a nemesnek: 5645
„Testvérem és jó bajtársam, én igencsak kedvellek,
hisz bölcs tanácsaid által, neked köszönhetően
sok nagy tettet véghez vittem, sok küzdelemben győztem –
melyekből én is épültem, ezt itt mindenki tudja –,
miután rákényszerültünk erre a háborúra. 5650
Ennek okán tehát, uram, barátom és testvérem,
most újra hozzád fordulok s támogatásod kérem.
Tudod, az unokaöcsém micsoda bűnt vitt végbe –
az a bizonyos szószegő, Karytaina vitéze –,
hiszen elhagyta birtokát és hűbérurát, engem, 5655
az egész vagyonával s hatalmával egyetemben,
és most ott pojjácskodik Pulia országában –,⁴⁴
és tudod, milyen dolgokat művel a sok hálátlan,
tisztességtelen skortai, az alávaló népség,
akik immár több mint kétszer megsértették a békét. 5660
Parancsolj rá a nemrég jött törökök csoportjára,
hogy hamar hatoljanak be Skorta nagy drongosába,⁴⁵
rombolják le a házakat, a földet perzseljék fel,
és bánjanak el kegyetlen módon az ellenséggel.
Minden kincs az övék lehet, amit ott megszereznek.” 5665

Erre a bölcs Ancelin úr okos beszédbe kezdett,
mert látta, hogy a hercegnek komoly az aggodalma.
A kérésnek eleget tesz, ezt hív szóval fogadta,
majd nyájasan hozzátette: „Ne mérgeledj, vezérem!
Egy pillanatig se aggódj, kívánságod elvégzem!” 5670
Szólt a kapitányainak, először is Meliknek,
és elmondta, hogy a tervben hogyan s miként segíthet:
hogy a herceg arra kérte, vonuljanak Skortába,
és bármily kincset szerez ott sok török harcostársa,

⁴⁴ Geoffroy de Bruyères puliai (apuliai) kalandját a *Krónika* az 5739–5911. sorok között meséli el: a lovag ekkoriban ott enyelgett Jean de Catavas elcsábított feleségével.

⁴⁵ A *drongos* szó jelentése változó: vonatkozhat katonai egységre, egy bizonyos területre, hegygerincekre és hegygerincek között húzódó szakadéokra is.

- ígéri, hogy megtarthatják, s nem számít majd a zsoldba. 5675
Szerfölött megörült Melik, amikor ezt hallotta,
és azt válaszolta neki, hogy boldogan vállalja –
megvidámodott a török csapat apraja-nagyja.
Embereit felosztotta három egyenlő részre;
Ancelintól tolmácsokat kapott minden egysége. 5680
Egy szó, mint száz, a törökök megrohmozták Skortát,
nagy rombolást rendeztek, a falvakat felgyújtották,
aki ellenszegült nekik, azokkal mind végeztek,
megkegyelmeztek azonban a szelídebb népeknek:
a herceg elé hurcolva átadták neki őket. 5685
Mikor ez fülébe jutott a helyi vezetőknek,
a hegyekbe menekültek, fel a magas ormokra,
megfontolni, hogy népüknek mi lesz eztán a sorsa.
A herceghez hamarosan követeket menesztve
megkérték, hogy bocsásson meg, és a békét keresse – 5690
azt mondták, félreértés volt, tagadták, hogy lázadtak,
más okból álltak ellen a moreai államnak.
Arról is tanácsot ültek, hogy a haduk mit lépjen
a császárral kapcsolatban, a háború ügyében,
hiszen távol volt az uruk, Karytaina vezére. 5695
Mikor Vilmos meghallotta, fittyet hányt a beszédre,
de a hatalmas emberek, a had sok vezetője
esedezett a hercegnek, térdre borult előtte –
hiszen Karytaina urát tisztelték és kedvelték –,
hogy a skortai népeknek bántódása ne essék. 5700
A belátó herceg pedig engedett a kérésnek.
Miatán a követei ama Melikhez értek,
átadták az üzenetét: azonnal térjen vissza.
Melik úr engedelmesen elment Veligostéba,
a herceghez, aki igen szívélyesen fogadta. 5705
Aztán Vilmos elrendelte, hogy mindegyik lovagja
térjen haza megpihenni, és azok így is tettek.
Kíséretével elindult Moreába a herceg,

- és a moreaiak is mind egy szálig követték.⁴⁶
 Emberei mellett vele tartott a török egység, 5710
 és miután megérkeztek, engedélyt kértek tőle
 a hazatérésre, ahogy megbeszélték előre,
 amikor eljöttek hozzá a szép Andravidába.
 Távozásuk okán persze nagy volt a herceg gyásza:
 elrendelte, hogy adják ki nekik a fizetséget, 5715
 s Meliket megjutalmazta jó barátságuk végett.
 Magához hívatva kérte, hogy maradjon még nála
 hat hónapot, s csak azután térjen meg hazájába.
 Amaz pedig az alábbi választotta szerényen:
 „Nagyuram, basileusom, tiszta szívből remélem, 5720
 hogy a szolgálatunk hasznot hozott és nyereséget.
 Mikor Isten ellensége velünk alkura lépett,
 ama nagy domestikos úr, még Konstantin-városban,
 neki összesen egyévnnyi hűséget ajánlottam –
 most két év telt el azóta, hogy otthonomban jártam. 5725
 Ezek, akik velem jöttek, sok kiváló bajtársam,
 nem fognak beleegyezni, hogy e földön maradjunk.
 Ezért arra kérlek, uram, engedj tovább haladnunk,
 mert esküvel fogadtuk, hogy visszatérünk hazánkba.”
 A herceg rögtön megenyhült, amikor mindezt látta; 5730
 gazdagon megjutalmazta, barátságot ígérve,
 és pár embere egészen Vlachiáig kísérte.⁴⁷
 Igazság szerint a török csapatokból néhányan
 a legnagyobb boldogsággal maradtak Moreában;
 Vilmos utasítására megkeresztelték őket. 5735
 Lovagi rangot és földet biztosított kettőnek,
 feleséget adott nekik, s gyermekeket nemzettek:
 ők Vunarvéban s Rentában élnek ma is mellesleg.⁴⁸

⁴⁶ Morea itt Élis területét jelenti.

⁴⁷ Vlachia Thessália területét jelöli.

⁴⁸ KALONAROS (1931: 236) szerint a két település az élisi Vunargon és Retentu elődje. Az aragón *Krónika* szerint Melik Moreában maradt (§363), így lehetséges, hogy Maliki települését róla nevezték el, illetve ő a Melikés-család ősatyja.